

Adam in Eva sta bila v raju vedno zdrava. Niti bolezen niti smrt ju nista mogla prizadeti, bila sta neranljiva in nesmrtna. To rajsko stanje poznamo vsi, v nezavednem je vsakdo prepričan v svojo nesmrtnost. Freud (1915) je opisoval, kako smo šele z boleznijo in izgubo ljubega človeka pretreseni v naši predstavi o neranljivosti in nesmrtnosti. Podoba Adama in Eve v raju uteleša našo željo po magični vsemoči nad življenjem in smrtjo.

V religioznem svetu predstav pa je še bog, ki jima je podaril nesmrtnost. V krščanski tradiciji so bili zdravje, bolezen, smrt postavljeni v višji božji red. Pogosto je bil ta red sveta metaforično označen kot zdrav in posameznik je bil zdrav takrat, ko je bil vanj integriran. V tem religioznem pogledu na svet telesno zdravje ni imelo centralnega pomena. Odrešenje človeka je obsegalo njegovo življenje v tostranstvu in v onostranstvu. Smrt ni veljala za absolutni konec, temveč za prehod v drugo življenje. Šele v 18. st. pride do radikalne spremembe tega pogleda na svet. Rajsko upanje se je preselilo v tostranstvo. Zdravje je postalo centralna tema; bolezen je bila odvzeta religiozni sferi.

1715. je človek lahko še bral: "Gotovo je, da sta bolezen in zgodnja smrt naložena grešnikom kot božja kazen." To ni verjel skoraj noben razsvetljeni meščan več. Nekaj stoletij kasneje je med. prof. Rickmann sporočil javnosti: "Božji stvarnik narave je naravi določil tok, človeka je preskrbel s svobodo, umom, predpisi in človek torej ne sme od boga pričakovati nobenih čudežev več." Človek je v prihodnosti pričakoval čudeže vedno bolj od samega sebe. Postal je odgovoren za svoje zdravje in s tem povezoval upanje na dolgo in koristno življenje. Medicina mu je dala v ta namen nova (posvetna) življenska pravila. Rousseaujev hišni zdravnik je to formuliral 1766. tako: "Mi ne poskušamo nič drugega kot narediti ljudi modre, pametne, trezne, zmerne, krepostne, čile, živahne in jih dolgo časa ohranjati v stanju popolnega zdravja, ki je za natančno nadziranje njihovih dolžnosti nujno" (cit. po Gockenjanu).

Najvišja dolžnost meščana je kmalu postala njegova *dolžnost biti zdrav*. Odkril je, da sta popolnost in blaženost, za kateri si je prizadeval, tesno povezani z zemeljskim zdravjem in dolgim življenjem. Zdravje je postalo pogoj za možnost njegove zemeljske utopije. V tem času je dobil zdravniški stan velikanski ugled in moč. Res pa je, da je več nadaljnih desetletij komaj lahko pomagal in zdravil. Zdravstveno stanje prebivalstva, predvsem novega industrijskega proletariata, se je prej poslabšalo. Šele napredek v higieni, prehrani in življenskih razmerah je vodil v izboljšanje. Zdravniki so postali pomembni predvsem kot ideologi novega časa, kot *pridigarji tostranstva* (Gockenjan). Do danes utelešajo upanje na zdravje in življenje. Njihov status polbogov v belem nima opraviti samo z njihovim položajem v družbi in medicinskem podjetju,

¹ Herbert Will, rojen 1951, je zdravnik na nevrološki kliniki. Ima psihoanalitsko izobrazbo. Doslej je izdal delo "Georg Groddeck. Der Geburt des Psychosomatik (1984/1987).

temveč je povezan z željami, upanji in bojznimi, ki so se nanje pripeli, obračujoč se od onostranstva religije na tostranstvo zemeljskega življenja. Naše posvetno samorazumevanje vodi k močnejšemu osvajanju tostranskega življenja, k višjemu vrednotenju naše storitvene in uživalske moči in k okrepljenemu pričakovanju v medicini. To kulminira v sveti besedi: *zdravje* (podoba sveta za nas kot *ljubezen* ali *denar*). Zdravja nikakor ni moč jasno definirati, ni brezčasna, kvazinaravna potreba človeka. Šele za nas se je utrdilo kot centralna vrednota. Sveta je zato, ker nihče ne sme podvomiti v njeno posebno vrednost, ker je nanjo usmerjeno obilje želja in upanj, ker so ji podvržene raznovrstne praktike, ki se jih lahko označi samo kot kultne ali magične in ker številni interesi uporabljajo zdravje za množenje kapitala, za zagotavljanje delavnih mest, za služenje institucijam, za uveljavljanje in stabiliziranje družbenih vrednot. Tako danes zdravje in zdravstvo nosita v sebi proces lastnega vzpostavljanja v religijo časa, vladanje kot cerkev nad življenjem in pristavljanje pisikerčka mnogih v imenu te religije.

Vse to je možno zato, ker se nam zdi zdravje čisto preprosto in nekomplificirano. Je - dokler ga človek ima - najbolj samoumevno na svetu. To samoumevno je navidezno. Spregleda temeljno protislovje: zdravje je po eni strani samonikla subjektivna želja, ki se izmika vsakemu družbenemu prijemu, na drugi strani pa ni neodvisno od svojih vsakokratnih konkretnih družbenih določenosti. Življenje in telesna nedotakljivost sta zavisela od Homo heidelbergensis gotovo prav tako kot od nas, "zdravje" pa je imelo zanj komaj te konotacije in pogojenosti kot za nas. Navidezna jasnost zdravja polaga tančico čez našo dejanskost in človeku sugerira, da mu pripada nekaj povsem osebnega, enkratnega, individualnega. Poleg tega ima posamezniškost (das Einzelmenschliche) manjši pomen v ekonomskih in družbenih gibanjih. Naš zdravstveni sistem je usmerjen v glavnem na zamenljivost svojega objekta, v tehnično-racionalen potek, v abstraktno organizacijo in obračanje kapitala. Sigusch je pokazal za seksualnost, na kakšen specifičen način je v našem svetu mistificirana v ljubezen ali zadovoljevanje nagona, katera protislovja so skozi to zamegljena in katera družbena gibanja se za tem skrivajo. Enako je z zdravjem. Vsi delajo tako, kot da bi šlo za neko zdravje, o katerem obstaja soglasje. "Zdravje je *najvišje dobro* človeka. Je najboljša predpostavka za veselje pri delu in v življenju. Splača se ga varovati ali pri poškodbi hitro in na najbolj možen naravni način ponovno vzpostaviti. Altalex kapljice so naravna celostna terapija..."

Ta navidezni konsenz dela zdravje za *fetiš*. Fetiš je reč s čarobno močjo, v kateri je utelešena nadnaravna sila, ki ji zato pripada posebna moč in ki jo lahko človek s posebnimi ravnanji in predstavami naredi sebi naklonjeno. Fetiš zdravje ni noben predmet, temveč mogočna predstava. Podarja nam naše tostrano življenje; služimo mu, medtem koga slavimo in ko poskušamo z najrazličnejšimi predstavami in ravnanji ohraniti ali vzpostaviti zdravje. Bolnišnice so naše cerkve, zdravniki duhovniki, psihoterapevti dušebrižniki, mi vsi njihovi verniki. Seveda fetiš zdravju služijo tudi zdravstveni pošli, povnovredna prehrana, naravne in celostne terapije. Vsaka predstava, ki preprosto

izhaja od tod, da je zdravje naše najvišje dobro in z njo povezano sveto pričakovanje (in to delamo mi vsi v različnem obsegu), je v tem pomenu fetiška. Zdravje se zdi tedaj (po Marxovi analizi blaga) kot samoumevna trivialna reč. Pri tem je nespoznano, da je , kot vsako blago, "zelo zapletena reč, polna metafizične premetenosti in teoloških muh" (Marx).

Zakaj je zdravje tako pomembno?

Danes je mogoče manj enoznačno določiti, kaj naj bi bila meščanska sreča, kot v času razsvetljenstva. Toda eno je jasno: pomen zdravja se je še povečal. Nepretrgoma naraščajo zahteve po večji delvni storilnosti, predvsem postajajo te zahteve vse kompleksnejše in abstraktnejše. Tehnično-racionalni svet si želi zdravja in delovne sposobnosti, ki sta zamenljiva in abstraktno postavljena. Talcott Parsons je formuliral sodobno definicijo: zdravje je stanje optimalne delavne sposobnosti individuumu za učinkovito uresničevanje njegovih vlog in nalog. Bolezen je tedaj generalizirana motnja te delavne sposobnosti. Pri tem je pomembno, da stopijo v ozadje vsi subjektivni in individualni momenti zdravja in bolezn; da postane centralni razgaljeni problem delovne sposobnosti. To zadeva ob svetu dela tudi sfere prostega časa, potrošnje, kulture, privatnega življenja. Biti moramo čimbolj sposobni za delo, da bi bili kos vedno hitrejšim socialnim spremembam, tehničnemu napredku, spreminjajočim se modam, da bi budili v nas vedno nove potrebe, da bi hoteli in želeli vedno nekaj drugega. Zdravje torej pomeni: neomejena prilagodljivost in spremenljivost naših želja.

Poleg svoje družbeno-ekonomske koristi zdravje demonstrira življenje in oddaljenost smrti. Predstava o tem se odvezuje od realnega zdravstvenega stanja in postaja pomembnejše kot ono samo.

Videz zdravja postaja centralna vrednota, zdrav izgled (porjavel, šprten, mladosten itd.) in njegovo vzpostavljanje postajata družbena dolžnost. To vodi v tragikomično ravnanje: Jimmy Carter je javno politično učinkovito demonstriral svojo mladostno prožnost z joggingom. Pri tem je padel; od tega trenutka je bilo z njim konec. Willy Brandt se je podvrigel liftingu obraza, Ronald Reagan poskuša s pobarvanimi lasmi prekriti svoja stara leta. Taki primeri kažejo, da zdravje ni le zadnja opora za nas same, temveč istočasno sporočilo navzen, ki ustreza estetiki blaga: jaz sem zdrav, sem sposoben za delo, lahko delam in uživam. Za tem tiči strah, "da bo staro blago potegnjeno iz uporabe" (Kracauer), takoj ko se zdravje in delovna sposobnost izgubita. Torej zdravje zvišuje našo menjalno vrednost. Postalo je stvar družbenega prometa, relativno odtrgano od našega individualnega življenja.

To objektivno in abstraktno razumevanje zdravja je ena stran naše predstave. Druga stran je subjektivnost zdravja in bolezn. Bolj ko postaja abstrakten obdajajoči nas svet in bolj ko je nepomemben in zamenjliv posameznik v njem, bolj postajata naše čustvo in naše telo zadnje pribežališče subjektivnosti in nezamenljive posebnosti. Bolezen se zdi tedaj kot področje, na katerem je

človek še pomemben, na katerem se individua z njegovim doživljanjem in z njegovo posebnostjo še resno jemlje. Upajoč na pozornost in osebni kontakt se usmerjamo k zdravstvenemu sistemu, ki naj odvrne mraz tehnično - racionalnega sveta. *Pride do umika v bolezen*. Trpljenje na svetu se spreminja v trpljenje zaradi duševno telesnih tegob. Pri tem je psihosomatični simptom še en tvoren akt, sicer obupan, pa vendarle individualen protest proti restriktivnim družbenim pogojem. S to ponudbo "trpečega človeka" prihajajo v zdravniško prakso predvsem ženske. Pri moških prevladuje psihosomatična koluzija (Golling), še fatalnejša skupna igra individualne psihe in družbenega stanja. Ti pacienti se predstavljajo s potrebo po reparaturi njihove bolezni kot motnje, ki jo je treba odpraviti. Zdi se brez afektov in osebnega doživljanja in odbijajo intimnejši kontakt. Njihova prilagoditev na postvarjeni delovni interakcijski proces je popolna; individualna obramba in družbena zatajitev protislovij in konfliktov se srečata v novih socialnih krepostih: v mehanicističnem mišljenju in ravnanju, ki je sprejeto s površinsko nasladnim veseljem ob funkcionalni anhedoniji (kdor naj bi bil srečen, naj bi bil, kot je znano, brez želja: slab odjemalec), učinkovitem pojmovanju sveta in človeka z najsplošnejšo sposobnostjo za prilagajanje in preobražanje ter emocionalni pustoti (Alexithymia), ki se z usmerjeno sentimentalnostjo in narcistično afektivnimi zlomi samo zastira. Subjektivistično pojmovanje bolezni (umik iz neznosnega sveta) in tehnično-racionalno, objektivistično razumevanje stojita drug ob drugem. Obema je skupno, da bolezen pomeni grozečo socialno smrt in nevarnost izbrisanja individualne eksistence (realna smrt). Oba oblikujeta specifičen aranžma s svetom, ki nas obdaja. V nobenem primeru torej ne izhajata samo iz individualne patologije. In oba je najti v različnem obsegu pri vsakem od nas, oba sta prisotna v željah in strahovih, ki so povezani z zdravjem in boleznijo.

Tak abstrakten preudarek najde seveda svoje meje takrat, ko je nekdo resnično bolan. Na srečo nikoli ne uspe, da bi bilo osebno doživljanje bolezni odgnano z občim. "Menim, da si noben zdrav ne more predstavljati, kaj sproži v nas zbolevanje. Menim, da mi bolezen pripada, je nek notranji monolog, zato ne potrebuje nobenega prišepetovalca. Menim, da si moram včasih vtakniti prste v ušesa, da ne bi slišal mnogo kričanja." (Karasek).

Konstrukcija zdravja

Zdravje in bolezen se konstruirata skozi naš zdravstveni sistem, ki ga tvori obilica institucij, ideologij, tehnik ravnanja in družbenih pričakovanj. Sistemsko racionalno gledano je prilično anarhično utemeljen: zapravljen, nizko produktiven, komajda smotrno naravnano na vzpostavljanje zdravja, neurejen v zgolj površni izravnavi razhajajočih se, večinoma ekonomskih interesov, pri tem pa eden centralnih družbenih sektorjev, ki pogoltne skoraj desetino našega družbenega bruto proizvoda. Po njegovem samorazumevanju je ta anarhični sistem določen z etosom *racionalnosti* (Russler). Ta je trojno utemeljena: v objektivirajočem naravoslovnem samorazumevanju naše medicine, v (vsaj v

predstavi) učinkovitem ravnanju birokratskih organizacij in v logiki obračanja kapitala.

Nova medicina 19.stoletja se je razvila kot reprezentant naravoslovno-tehničnega mišljenja ter obvladovanja sveta in mišljenja. Bolezen se je objektivizirala in se ločila od obolelega individua. Ne bolnik, temveč bolezen je bila predmet diagnostike in terapije. Bolezen je bila razumljena kot patološko in se je definirala kot odklon od zdravja. S tem pomeni subjektivno deficit in objektivno defekt, ki ga je treba odstraniti s pomočjo medicine. Medicina je pripravljena postaviti tehnično-racionalni know-how za doseg tega cilja. Naredljivost (die Machbarkeit) zdravja postaja zgled ideologije obvladljivosti sveta. Eden najbolj običajnih medicinskih izrazov je, dobiti bolezen "v precep". Prav fascinacija velezmožne medicine je občutnejši izraz te ideologije, zlasti ker so zdravniki in sestre na intenzivnem oddelku dejansko postali gospodarji nad življenjem in smrtjo.

Zbirokratizirana medicina podpira tudi brezsubjektno razumevanje zdravja in bolezni. Potrebuje oprijemljive diagnoze in formalno nedvoumno razločevanje med zdravim in bolnim. Vstop v zdravstveni sistem zahteva nabavo bolezenske diagnoze: socialno zavarovanje plača, delodajalec akceptira delovno nesposobnost, socialno sodišče potrdi plačilo zavarovalnine šele, ko se diagnoza, t.j. bolezenska etiketa, postavi. Bolezen postaja upravno tehnični akt, ki vara nerealno eksaktnost in objektivnost medicinskega ravnanja. Vsako subjektivno trpljenje, vsaka težko določljiva bolečina, pri tem ohranja funkcijo motečega dejavnika. Ker zdravniki in vsi ostali sodelavci zdravstvenega sistema preživijo velik del svojega delovnega časa z upravnotehničnimi deli, svojo tehnično-racionalno psevdologijo nanašajo na svoje samorazumevanje prav tako kot na svoje ravnanje s pacienti. Do konca je ta princip prigan v upravljenju (Verrechtlichung) medicine. Enega večjih sektorjev našega zdravstvenega sistema tvorijo pravni spori, v katerih predvsem različni "nosilci stroškov" (zdravstveno, pokojninsko, nezgodno, avtomobilsko zavarovanje itd.) drug drugega preobremenjujejo s sodnimi postopki, da bi preložili stroške, ali v katerih se bolniki ali (redko) pseudo-bolniki borijo za pridobivanje svoje zavarovalnine. Celota se imenuje socialna medicina. Njen material so medicinske ekspertize, ki, opredeljene v procentnih podatkih, obvezujejo k psevdoeksaktnim izjavam, npr. kako je poklicno nesposoben bolnik razvrščen ali kolikšna je cena njegove bolezni. S sodnim postopkom se oblikujeta zdravje in delovna zmožnost kot pravno dobro, ohranjata tako definirano 100-procentno-željeno vrednost. Vsak odklon od nje se lahko dojame kot škoda, ki se jo da izraziti v denarju. Pravni sistem določa npr. v kazenskih procesih s pomočjo zdravniškega izvedenstva ceno zdravju in bolezni. Prihaja do abstrahiranja zdravja, ko to ni več zamišljivo: vsesplošna zamenljivost zdravja z denarjem.

Ta razvoj stoji v direktni povezavi z ekonomsko strukturo našega zdravstvenega sistema. V ZDA, kjer "svobodne igre moči" še ne zavirajo in o njej hkrati pogosto diskutirajo, je bil zato skovan termin *monetarizacija* zdravja in medicine. Tej splošni monetarizaciji ustreza organizacija nadaljnjih delov

našega zdravstvenega sistema kot *medicinsko-industrijskega kompleksa*. V ta kompleks investira kapital, s tem se, kar je njegovo bistvo, pomnožuje, kot bi imel "ljubezen v telesu" (Marx). Zdravstveni sistem ohranja s tem enak status kot produkcija orožja ali živilska industrija. Da gre pri njem ravno za zdravje, je za služenje denarja v osnovi vseeno, praktično pa vendar veliko ugodnejše. Kajti tema zdravje, uporabljena kot fetiš, kot neomejena, samoumevna potreba in najvišje dobro, vselej naleti na odprte duše in odprt mošnjiček. V medicinsko-industrijskem kompleksu se producirajo tehnične aparature, zdravniške prakse (ki večinoma vežejo 300 000 - 500 000 DM kapitala, pogosto milione), medikamenti in medicinski know-how, s katerimi se - tako se vsaj glasi obljuba - proizvaja zdravje. Ta kompleks tudi ne cilja na osebno potrebo bolnikov, temveč na abstraktno predstavo zdravja in simptome bolezni, ki se jih da objektivirati.

Tančica in videz

Na temo zdravja se usmerja množica želja in interesov, ki stojijo v nekem temeljnem protislovju: po eni strani predstavljajo okrepljena subjektivna upanja in strahove. Medicina naj bi nam ohranjala naše tostrano življenje in ko zbolimo naj bi nam nudila pozornost in subjektivno pomoč. Temu nasproti stoji mnogoobrazna tendenca po abstrahiranju in objektiviranju. Kako bo medicina opravila s temi protislovnimi pričakovanji? Kako reagira na upanja, ki so usmerjena k njej? Na pozornost zbudajoč način se komaj ukvarja s temi vprašanji. Dela tako, kot da bi bilo zdravje nekaj najbolj samoumevnega na svetu in kot da bi glede njenega ravnanja obstajalo široko soglasje. V svojem samorazumevanju se ima medicina za realistično in skromno, v svojih ravnanjih pa vendarle reagira na upanja, ki so usmerjena nanjo, in jih še krepi, ne da bi to opazila ali hotela. V tem pogledu izvršuje to, kar psihoanaliza imenuje "delovanje" (Agieren) in "obramba". Pride do (deloma gotovo nehote) kompanije s tistimi silami, ki uporabljajo fetiš zdravje za uveljavljanje svojih ekonomskih in družbenih interesov. Kako bi medicina tudi lahko zaznavala to protislovje, ko je sama v tako veliki meri konstruirana po prevladujočih idealih objektivnosti, racionalnosti, naravoslovno znanstvenih metod in vse, kar se tiče subjekta in njegovega socialnega položaja, metodološko izključiti.

Celotna medicina je zatorej prepredena z mnogoterimi ravnmi videza. Ne obstoji noben sektor medicine, zdravstvenega sistema, diskusije o zdravju, ki v sebi ne bi bil protisloven in razklan in v katerem ne bi bila hkrati pristna tendenca po zamegljevanju njegovih protislovij, konfliktov, nespravljalnosti in po hlinjenju enostavnosti, dozdevnega soglasja. Okoli fetiša zdravje se pri tem grupira množica manjših fetišev. Vsako temo, ki se veže na zdravje, bi lahko opisovali na ravni videza, ki naj bi odpravil disonanco med predstavami (upanja, želje, pričakovanja, predstave vrednot) in realnim ravnanjem ter doživljanjem - namesto da bi protislovjem dali lasten prostor. To je tančica, ki jo vsi vneta tkejo, pacienti, zdravniki, upravni organi, investitorji kapitala - eni, ker

imajo besedo, drugi, ker se zdijo nemočni in odvisni. Izločil bom nekatere momente:

1. *Preventivna medicina*. Preventivna medicina vsekakor smiselno trdi, da se deloma lahko prepreči natanjanje bolezni. V zadnjih dveh stoletjih so bili pri nas doseženi celo največji napredki realnega zdravja s splošnimi preventivnimi ukrepi, kot je izboljšana prehrana, izboljšanje higienskih razmer, delovnih pogojev itd. Pa vendarle je tudi druga vrsta preventivne medicine, ki ima ideološke poteze. Trdi: vsak posameznik je odgovoren za svoje zdravje. Vsakdo naj bi tako zdravo živel, da pravzaprav sploh ne bi mogel zboleti. Ko zbolí, bi to lahko pomenilo, da je za bolezen kriv sam. Zato se tudi ne da opravičevati, da samo drugi (t.j. solidarna skupnost) plačujejo za njegovo bolezen. Vpadljivo pri tem je, da se zelo veliko govori in piše o tej individualni prevenciji, da pa ima to majhne praktične učinke. Način življenja večine ljudi ostaja "nezdrav". Razlogi so znani: zdravstvene norme, ki jih prevladujoča medicina zastopa so naletele na nedeljeno odobravanje, pri obrobni skupinah kot nešolanih in pri tujih delavcih pa na čisto ravnodušnost (Labisch); in ker je večina ljudi očitno raje obrnjena v daljavo, svoje življenje naravnava na abstrakten cilj zdravja.

Posledica tega je, da so se velikanska pričakovanja, ki se vežejo na zdravje, odtegnila zdravstvenemu sistemu in se naprtila individuu. Biti zdrav ali ponovno ozdraveti je naloga posameznika in terja njegov napor. Moč definirati, kaj je imeti za zdravo in nezdravo, ostaja pri tem zdravstvenemu sistemu. To gospostvo hipostaziranega življenskega cilja zdravja je, dasiravno v lastni uporabi, tudi na alternativni sceni široko razširjeno. Tu morda velja zdrava in naravna prehrana za zakon, ki se mu človek podredi, da bi vsaj v lastni predstavi premagal zdravje in življenje. Adam in Eva v rajú, to je cilj take "naravne" predstave o zdravju.

2. *Samopomoč in subsidiarnost*. Alf Trojan je razlikoval tri skupine samopomoči: psihološko-terapevtske pogovorne skupine, alternativne projekte in skupine samopomoči, ki se oblikujejo zaradi določenega bolezenskega ali življenskega problema. Samopomoč v zdravstvenem sistemu je imela najprej pozitivno konotacijo samoodločanja, lastne iniciative, kritike absolutnega gospostva ekspertov in institucij. V tem oziru ima danes eminenten pomen. Vendar je sumljivo, da je našel princip samopomoči doslej dva nepričakovana prijatelja: enkrat konservativno socialno politiko, ki pod motom "manj države, več sočloveškosti" in po principu subsidiarnosti (pomoč za samopomoč) uporablja rastoče gibanje samopomoči kot instrument državne politike za revne (Pflutze). In drugič eksperte naravoslovno-objektivirajoče medicine, ki so jim bile skupine samopomoči sprva tuje, vendarle tem bolj spoznavajo njihovo vrednost, čim bolj je zanje postal nezavrnjiv pomen psihosomatskega in psihosocialnega faktorja za potek kroničnih bolezni, ki stoje v ospredju bolezenskih skupin samopomoči. Vrednost samopomoči za naravoslovno-objektivirajočo medicino leži v tem, da z njo prevleče svojo nemoč in terapevtsko omejenost. Vedno pogosteje se dogaja, da so pacienti, ki imajo ali delajo "probleme", pregnani v skupine samopomoči. S tem se ti problemi oddaljijo od medicine,

ne da bi se dotaknili metodično pogojene samoomejitve in nehumanosti. V vsakem primeru pa vendarle ostaja samopomoč povezana s pozitivnimi konotacijami vzajemne pomoči in podpore, močjo skupnega dela, zdravje vzpostavljaajočo solidarnostjo in se s tem utrjuje kot zamegljitev tistih nasprotovanj in neznosnosti, ki so ravno vodile k nastajanju gibanja samopomoči.

3. *Odnos zdravnik-pacient.* V 19.st. je zdravnik pridobil status polboga v belem. Povzdignjen je bil v vsemogočnega gospodarja nad zdravjem in boleznijo. Danes je človek postal skromnejši, zdravniki poskušajo delovati realistično in bolniku ne obljublajo nobenega čudeža. S to sliko zdravnika kot poštenega rokodelca z znanstvenim ozadjem, pričakovanja, ki se usedajo na medicino, nikakor niso izčrpana. Zato nastaja v zadnjih desetletjih ideologija odnosa zdravnik-pacient. Ta ideologija je izraz nezadovoljstva mnogih zdravnikov in pacientov z njihovo situacijo. Ideologijo ga imenujem zaradi tega, ker kot pri debati o preventivi pade v oči: ogromno se govori in piše o odnosu med zdravnikom in pacientom, pa vendar se v praktičnih odnosih med zdravnikom in pacientom ni dosti spremenilo.

Tri-minutna medicina vlada v praksi in na kliniki še naprej. Zakaj ni obsežne literature o odnosu rokodelec-veščina, o odnosu odvetnik-naročnik ali o odnosu mlekár-gospodinja? Ti odnosi niso obloženi s takimi upanji. Pričakovanja, ki se vežejo na medicino, ostajajo zaradi mnogoterih vzrokov nezadovoljena, zato se prestavijo v predstavo in vodijo k oblikovanju ideologije odnosa zdravnik-pacient. Ob njegovi omembi postane vsakomur toplo pri srcu; strukture medicine ostajajo nedotaknjene.

4. *Čudežna medicina.* Premišljanje odnosa zdravni-pacient naleti na odmev predvsem pri pripadnikih srednjega sloja, ki jim "odnos" enak do enakega zelo veliko pomeni. Pacienti iz spodnjih socialnih slojev s tem nimajo kaj dosti početi, saj veliko bolj verjamejo v avtoriteto zdravnika. Od medicine pričakujejo čudež, to pomeni ozdravljenje, ki pride preko nje od zunaj. Objektivirajoča tendenca naše medicine počne vse, da bi podprla njihova pričakovanja. Kot pacienti so zato zelo primerni, tako dolgo, dokler traja avtoriteta zdravnika, to je tako dolgo, dokler jih ta lahko zdravi. Ko pa se šolska medicina izjalovi, tedaj poskušajo poiskati pomoč pri paramedicinskih postopkih, morda pri padarjih, katerim ravno tako pripisujejo čudodelno delovanje. Šolska medicina sicer stalno očita tem zunanjim, da poslujejo z iracionalnimi pričakovanji pacientov. Sama pa komaj postavlja vprašanje lastnih struktur, ki obljublajo čudež, kot npr. razširjeno ravnanje z medikamenti (Basaglia). Ti zdravilni pripomočki, ki prihajajo od zunaj, naj bi kot tuja obvladujoča moč ozdravili bolezen. "Lexotanil" odpravi strah, "Adalat" normalizira krvni tlak, "Saroten" ozdravi depresijo. Terapevtska učinkovitost medikamentov se vrednoti ravno po njihovem zamenjlivem in subjektu tujem načinu učinkovanja. Medicini se je s tem obesila moč, ki se je doslej pripisovala le bogu ali skrivnim silam.

5. *Obolevanje in terapevtski postopek.* Več in več je ljudi, ki se čedalje pogosteje označujejo za bolne in se čutijo bolne in kot nasledek tega jih bo vedno več potrebovalo terapijo. Obolevanje in terapevtiziranje naše družbe

(Hellerich) se nanaša tako na telesne kot na psihične motnje. Prisotna je tendenca, da bi bil človek kar naprej bolan; zdravega se lahko počuti le tisti, ki ni dovolj natančno pregledan. Možnosti terapije se na veliko ponujajo za vsako telesno in psihično stanje. Razlogi za tak razvoj so skrajno kompleksni; medicina živi od njih in teži k njihovemu ideologiziranju, med drugim v okviru psihosomatične medicine. Nič nimamo proti psihosomatiiki, saj je eno manjših upanj naše medicine. Vendar je tu spet nenavadno, da obstaja obsežna diskusija in literatura o vprašanju psihosomatike, da pa psihosomatiiki že stoletja stereotipno in tudi upravičeno tožijo, kako majhni so učinki njihovega mišljenja na medicinsko obratovanje. Psihosomatika je v glavnem postavljena v geto in zastarel predmet nedeljskih pogovorov. Kot taka pomeni predvsem stopnjevanje pričakovanj, ki so vezana na zdravje in terapevtsko podporo in prestrezanje slabe vesti zdravnikov. Popularna literatura o vprašanih psihosomatike govori o tem, kako zelo psihosomatika uteleša upanje na obsežno, človeško, ljubečo, celovito medicino, ki kontrakarira hladu tehnično-racionalnega sveta. Najmočnejši izraz najde to upanje v psihoterapevtiziranju našega čustvenega življenja, kot se je to realiziralo v terapevtski sceni srednjega sloja. Tam se življenske krize in problemi spremenijo v terapevtske naloge (glej *Kursbuch 82: Die Therapie-Gesellschaft*). Humanistična psihologija in zasnove humane medicine so nezaželjene pri privržencih po tendenci slehernih nečloveških življenskih okoliščin, ko so njihovo kritiko enkrat osnovali: s tem ko izgrajujejo družbeni podsistem (z napisom: človeškost, naravnost na subjekt) pomagajo stabilizirati celokupen sistem.

6. *Obsodba na uspeh*. Objektivirano ravnanje naše medicine in njena omejitev na medicinsko organske aspekte vodi k jasni ločitvi terapevtskega uspeha od neuspeha: uspeh je ponovna vzpostavitev zdravja, neuspeh je vse drugo. Za zdravniško ravnanje velja princip uspeha (Rossler). Če se vendarle izjalovi, ni pravzaprav nihče osebno odgovoren. Neuspeh pri ravnanju z bolniki in pri ponovnem vzpostavljanju njihovega zdravja definirata meje medicine. Predvsem pacienti s kroničnimi boleznimi, s telesnimi motnjami, ki se jih ne da pozdraviti in tisti pacienti, katerih umiranje se ne da preprečiti, so žrtve te obsodbe na uspeh. Psihoanaliza zdravnikov še ni napisana. Lahko pa domnevamo, da se spajajo podzavestne mnogopotenčne želje in vsemogočne fantazije zdravnikov s podobnimi predstavami in upanji pacientov, kar oboje brani pred vsemi grozečimi občutki nebogljenosti in nemoči. Ti psihični mehanizmi se najbolj uglašajo s tendenco naše medicine po naredljivosti vsega in obvladljivosti vakega nad vsakim. Ta predstava uspeha in medicinske storilnosti (to delamo, to bomo še popravili, to bomo uspeli) določa samorazumevanje mnogih zdravnikov in postaja s tem ideologija, ki ji podlegajo kot žrtve oni sami. Podvrženi so močnim pritiskom in istočasno v sebi nenehno prenašajo občutek nezadostnosti. Obsodba na uspeh in iz tega sledeča nebogljenost vodita v najbolj nenavadna dejanja npr. v močno razširjena diagnostična in "terapevtska" ravnanja, t.j. v zdravniške ukrepe, ki objektivno niso smiselni in zdravilni. Posebno obupane akcije te vrste se imenujejo "herojski" terapevtski postopek, kot da bi

bil zdravnik pri tem junak. Mnogo pacientov ščiti in varuje zdravnika s tem, ko pripisujejo svojim zdravilom razlog za izboljšanje simptomov, čeravno so predpisane jim medikamente vrgli v straniščno školjko (okoli 30% vseh predpisanih medikamentov pristane tam), ali s tem, ko se ob rakavem obolenju odpovejo sleherni razjasnitvi svoje bolezni, ker bi to zdravniku povzročilo težave (okrog 90% nepoučenih pacientov pozna svojo diagnozo), potihem upajoč, da bi njihovo lastno vedenje lahko bilo napačno. Na kratko, možnost navideznih odnosov med zdravnikom in pacientom pod ščitom principa medicinskega uspeha nima nobenih meja.

Bolehnost in zdravost

Biti bolehen, biti nenehno malce nerazpoložen, sentimentalno trpeti, vedno izgledati bolno, to je človek zmožen že dolgo; biti zdrav je nova človeška posebnost. Kdor boleha, ta pleše okoli bolezni, kdor je zdrav, ta se vrti okoli zdravja - ali mnogo bolj okoli njegovega fetiša - in zanj živi. Biti zdrav je danes široko razširjen sindrom. Individualno gledano se ujame z našo nezavedno predstavo o neumrljivosti in neranljivosti, se poveže z upanjem, da bi zmogli vzpostaviti svoje zdravje sami in s tem postati gospodarji svoje fantazijske nesmrtnosti in sicer v tostranstvu našega zemeljskega življenja. Ta zahteva obupanih se mora nujno izjaloviti, ker ji realnost bolezni in smrti radikalno nasprotujeta. Kaj torej storiti (ali misliti ali verjeti) spričo gotovosti smrti, če ne bo prišlo na pomoč nobeno onostranstvo? Očitno se ponuja sprevernitev v tostranstvo naredi za onostranstvo in nenazadnje, naravnanje vsakršnega hrepenenja po transcendenci na zdravje. Tako nastaja fetiš zdravje z vsemi svojimi zastiranjmi in nepojmljivimi posebnostmi. Svoje historične korenine ima v dolgem razvoju družbene diferenciacije in integracije, v kateri je tema zdravja povečevala kompleksnost in hkrati krepila dolžnost za vse ljudi, ki so ga imeli, tako da je zdravje danes kategorija socialnega obnašanja, ki je skoraj ni mogoče kritizirati (Labisch): zdravje kot najvišje dobro. Končno fetiš zdravje izhaja iz najrazličnejših poslovnih in ekonomskih interesov, ki so se v njem skrili. V vsakem primeru je subjekt, zdravi ali bolni posameznik s svojim konkretnim življenjem, tembolj oddaljen od zdravja, čim bolj zdravje postaja fetiš.

V medicinski praksi vedno znova preseneča, kako iracionalni so ljudje. Živijo nezdravo, odklanjajo operacije, ne jemljejo medikamentov, zanemarjajo preventivne preglede, skratka: v praksi zmagoslavni sprevod tehnično-racionalne umnosti v njeni medicinski formi že dolgo ni tako samoumeven, kot bi naj bil. To je subverzija subjekta proti sistemu zdravja. Sam sistem to subverzijo sicer vse bolj obvlada, zato subjekt vse bolj niha med pokorivitvijo (fetišu zdravje) in odklonitvijo. Potrebujemo več: konkretno spreminjanje zdravstvenega sistema, ki mora biti strukturno spreminjanje v mnogih vsebinskih korakih, *odpiranje nasproti subjektu*. Interesi subjekta morajo biti spoznani kot interesi posameznika, posebnega, nezamenljivega v svojih (zavestnih in nezavednih) željah in življenjskih zvezah. Kdo je do sedaj zastopal subjekte, prizadete,

"prejemnike storitev" v zdravstvenem sistemu? Oni sami vsekakor ne, saj so v glavnem obravnavani kot mladoletni otroci, pogosto celo slabše. Indirektno jih zastopajo mnogi, ki vsi trdijo, da jim želijo najboljše, od zdravnikov do socialnih politikov. Vendar se to "najboljše" komaj da preveriti in koregirati, ker so v našem zdravstvenem sistemu vprašanja soglasja, subjektivnega zadovoljstva, tudi objektivne kvalitete, postranska stvar. Njegova reforma, kot je znano, je zaključena, nadaljne debate se sučejo le okoli stroškovnih vprašanj (ki pa jih nikakor ni povzročila eksplozija stroškov, temveč politično usmerjen premik od stroškov predvsem iz starostne oskrbe na zdravstveno področje), vsebinske diskusije pa so odslovili v imenu obrata (Cassebaum). Zakaj mora iti pri teh diskusijah, je odlično povzeto v "predstavah zdravstvene politike zelenih" (1986). Izboljšanja v zdravstvenem sistemu ne bodo mogoča brez obsežnih sprememb njegovih gospodarskih in družbenih pogojev; izbojevati jih je treba v boju zoper mnogotere interese.

Sploh pa, kaj pomeni moč zdravja ob drugih radostih in neprijetnostih življenja ali po Karlu Walentinu: "Iz zdravstvenih razlogov sem v starosti 12-tih let izkusil abnormalnost in po zrelejšem premisleku pokazal talent za branje časopisov."

prevedla: Marta Macedoni

Literatura:

F.O. Basaglia, Gesundheit, Krankheit. Das Elend der Medizin, Frankfurt a.M. 1985A. Cassebaum, "Crisis? What Crisis? Überlegungen zur Krise des Gesundheitswesens", v: Widersprüche, št.17, 1985, str.7-23

S.Freud, "Zeitgemässes über Krieg und Tod", 1915, GW X, str.323-355

G. Goeckenjan, Kurieren und Staat machen. Gesundheit und Medizin in der bürgerlichen Welt, Frankfurt a.M. 1985

H. Golling, "Das Kollusionskonzept - Ein Erklärungsmodell für psychosomatische Kommunikation?", Diss. med., München 1986

G. Hellerich, Homo therapeuticus. Der Mensch im Netz der Helfer, Bonn 1985

H. Karasek, Blutwaesche. Chronik eines eingeschränkte Lebens, Darmstadt u. Neuwied 1985, 1987

A. Labisch, "Die Wiederaneignung der Gesundheit. Zur sozialen Funktion des Gesundheitsbegriffs", v: Argument, Sonderband 113, 1984. str.13-32

R.J. Lifton, Der Verlust des Todes. Über die Sterblichkeit des Menschen und die Fortdauer des Lebens, München 1986

T. Parsons, "Definition von Gesundheit und Krankheit im Lichte der Wertbegriffe und der sozialen Struktur Amerikas" (1964), v: Der Kranke in der modernen Gesellschaft, Izd. A. Mitscherlich u.a., Frankfurt a.M. 1984. str. 57-87

H. Pfitze, "Ehrenamtlichkeit und Selbsthilfe im Dienst konservativer Sozialpolitik?", v: Widersprüche, št.17, 1985, str. 107-114

D. Roessler, "Theologische Fragen medizinischer Ethik", v: Pluralitaet in der Medizin? Frankfur a.M. 1980

V. Sigusch, Die Mystifikation des Sexuellen, Frankfurt a.M. 1984

A. Trojan, v: Wiedespruiche, št.17, 1985